

ЗАОХОЧУВАЛЬНІ НОРМИ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – це передбачені у зак-ві України про крим. відповідальність норми, що визначають передумови, підстави та/або умови виключення, звільнення або пом'якшення крим.-правового обтяження особи у разі здійснення нею сусп. корисної поведінки, що забезпечується та гарантується державою. Заохочувальні норми включені у систему чинного зак-ва, є елементом правової системи України. Заохочувальні норми разом з ін. нормами КК спрямовані на правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам (ч. 1 ст. 1 КК). До ознак заохочувальних норм належать: а) нормативна ознака, що полягає у безпосередньому закріпленні у законі моделі сусп. небезпеч. поведінки; б) формальна визначеність, що виявляється в наявності передумов (необхідні обставини, що за часом передують застосуванню заохочення), підстав (вчинення певного соціал. корисного діяння) та умов застосування крим.-правового заохочення (правові вимоги, за виконання яких у майбутньому слід оцінювати поведінку особи за певний проміжок часу); в) держ. забезпечення заходів заохочення (передбачає конкретний вид і міру мінімізації крим.-правового обтяження шляхом виключення *крим. відповідальності*, звільнення від неї або *покарання*, пом'якшення покарання та його відбування).

Класифікація заохочувальних норм полягає в їх поділі на норми Загал. част. та норми Особл. част. КК. У Загал. част. КК містяться норми, що спрямовані на: 1) протидію *злочинам* та сусп. небезпеч. посяганням, ін. небезпеці, що загрожує правам та закон. інтересам особи, інтересам сусп. та держави, за наявності *обставин, що виключають злочинність діяння* (ст.ст. 36, 38, 39, 41, 42, 43 КК); 2) остаточне припинення *готування до злочину* або *замаху на злочин*, що вчиняються одноосібно чи у *співучасті* (ст.ст. 17, 31 КК); 3) шире каяття винної особи, усунення *сусп. небезпеч. наслідків*, відшкодування за-

вданих збитків, надання мед. допомоги *потерпілому* після вчинення злочину, активне сприяння розкриттю злочину (ст.ст. 45–49, п.п. 1, 2, 2¹, ч. 1 ст. 66, ст. 69 (у випадках, коли до кількох *обставин, що пом'якшують покарання*, входять п.п. 1, 2, 2¹, ч. 1 ст. 66, ст. 69¹, ст. 103 КК); 4) досягнення виправлення засуджених, у т. ч. неповнолітніх осіб, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і ін. особами (ст.ст. 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 85–87, 104–107 КК); 5) виправлення особи, яка відбула покарання, та припинення обмежень прав і свобод, у тому числі неповнолітніх осіб, що зумовлені достроковим зняттям *судимості* (ст. 91, ч. 3 ст. 108 КК).

Норми про *необхідну оборону, крайню необхідність, затримання особи, яка вчинила злочин, виконання спец. завдання* з попередження чи розкриття злочинної діяльності *організованої групи* чи *злочинної орг-ції* насамперед безпосередньо виконують запобіжну (попереджувальну) функцію. Попередження здійснюється з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів потерпілої або ін. особи, а також сусп. інтересів та інтересів д-ви. Сусп. корисні дії дозволяють запобігти злочину або сусп. небезпеч. посяганням, відвернути або значно зменшити його сусп. небезпеч. наслідки, поновити порушене право й тим самим забезпечити захист сусп. відносин, що охороняються *законом про крим. відповідальність*.

Д-ва усіма доступними правовими засобами прагне запобігти вчиненню злочину. В арсеналі запобіжних заходів чільне місце належить *добровільній відмові при незакінченому злочині*. Добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця. Заохочення позитивної посткрим. поведінки у вигляді добровільної відмови здійснюється шляхом гарантування д-вою не притягувати особу до крим. відповідальності за початий злочин у разі остаточного припинення особою за своєю волею доведення цього злочину до кінця. Не підлягають крим. відповідальності при добровільній відмові також *організатор, підбу-*

рювач чи *пособник*, якщо вони відвернули вчинення злочину або своєчасно повідомили відповідні органи держ. влади про злочин, що готується або вчиняється.

Друга група заохочувальних норм розташована в Особл. част. КК. Ці заохочувальні норми набули сталого визначення як *спец. види звільнення особи від крим. відповідальності*. Підставою класифікації спец. видів звільнення особи від крим. відповідальності в Особл. част. КК виступає спрямованість норм на вирішення прагматичних завдань протидії та запобіганню конкретним злочинам. З цих позицій класифікація спец. видів звільнення від крим. відповідальності має такий вигляд: 1) норми, спрямовані на припинення злочину, самовикриття і викриття ін. осіб, винних у його вчиненні, активне сприяння розкриттю злочину (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258³, ч. 6 ст. 260, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 309, ч. 5 ст. 321, ч. 5 ст. 368³, ч. 5 ст. 368⁴, ч. 5 ст. 369 КК); 2) норми, спрямовані на виключення з обігу предметів, засобів, речовин, що становлять підвищену сусп. небезпеку (ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321 КК); 3) норми, спрямовані на повернення майна, здобутого злочинним шляхом, або на відшкодування завданих збитків (ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212¹, ч. 4 ст. 289 КК).

Органічне поєднання у *крим.-правовій нормі* сусп. корисної поведінки та застосування у зв'язку з цим заохочення вказують, що ця норма є заохочувальною.

Основу заохочувальних норм формує своєрідний метод крим.-правового впливу, що характеризується добровільністю, невимушеністю сусп. корисної поведінки особи. Цей метод надає можливість вибору з декількох варіантів правомірного, бажаного варіанту та стимулює особу шляхом виключення, звільнення або пом'якшення реального або потенційного крим.-правового обтяження. Метод заохочення у крим. зак-ві окреслює такі моделі поведінки особи, що заслуговують позитивної сусп. оцінки. У цих моделях органічно поєднуються сусп., держ. і особисті потреби та інтереси, що при-

водить до взаємоприйняттого результату. Безумовно, сусп. зацікавлене у виконанні усіма гр-нами крим.-правових заборон, чим значною мірою забезпечується правов. режим законності. Проте, якщо хтось вчиняє злочин, д-ва встановлює заохочувальний припис, модель сусп. корисної поведінки особи, що з власної волі не доводить злочин до кінця, та супроводжує його звільненням особи від крим. відповідальності, якщо фактично вчинене діяння не містить складу ін. злочину (ст. 17 КК). Зак-вещь правов. заохоченням прагне забезпечити повне, всебічне поєднання сусп. і особистих інтересів у сфері крим.-правового регулювання, яке б передусім спрямовувалось на запобігання (попередження) злочинів. Особливістю цього способу є не зобов'язання, а добровільне спонукання, формування мотиваційно-стимулюючого механізму сусп. корисної поведінки особи.

Звільнення від крим. відповідальності за вчинення *крим. правопорушення* здійснюється виключно судом. Установивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від крим. відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від крим. відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду. Перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від крим. відповідальності. Якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона крим. провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від крим. відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання (ст. 286 КПК України).

Значення заохочувальних норм полягає у запобіганні злочинам як найважливішому соціал. завданні КК. У Загал. част. КК запобігання здійснюється у напрямках: 1) протидії злочинам і сусп. небезпеч. посяганням; 2) припинення готування до злочину або замаху на злочин при незакінченому злочині;

3) щирого каяття винних, усунення сусп. небезпеч. наслідків, відшкодування завданих збитків, надання мед. допомоги потерпілому після вчинення злочину, активного сприяння розкриттю злочину та ін.; 4) виправленні засуджених, у т. ч. неповнолітніх осіб, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і ін. особами; 5) доведення виправлення особи та припинення обмежень прав і свобод, що зумовлені достроковим зняттям судимості. В Особл. част. КК напрямами запобігання є: 1) припинення злочинної поведінки; 2) добровільне повідомлення про злочин; 3) самовикриття у злочині; 4) викриття ін. осіб, винних у злочині; 5) нейтралізація, мінімізація, відшкодування сусп. небезпеч. наслідків майнового типу (податки, збори, обов'язкові платежі, фінансові санкції, пені тощо); 6) вилучення з неконтрольованого обігу предметів зі спец. статусом обігу (предмети, що є носіями державної таємниці, наркотичні засоби, психотропні речовини, зброя, бойові припаси або вибухові пристрої та ін.).

Лит.: Елеонский В. А. Поощрительные нормы уголовного права и их значение в деятельности органов внутренних дел. – Хабаровск, 1984; Баулин Ю. В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. – Х., 1991; Звечаровский И. Э. Уголовно-правовые нормы, поощряющие посткриминальное поведение личности. – Иркутск, 1991; Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному. законодавстві України. – Х., 2009.

П. В. Хряпінський